

הרשות למחקר ולהערכה והמרכז לקידום ההוראה

מחקרים בנושאי חינוך וחברה חרדית

יושבת ראש המושב: ד"ר תקוה עובדיה, מכללת אורנים

הרצאה ראשונה

תהליכים ותמורות במקצוע ההוראה בחברה החרדית

ד"ר יהודית חסידה וד"ר ורד אלימלך

מכללת הרצוג

שדה החינוך היה ועודנו תחום עיסוק עם השלכות מהותיות על העתיד, נוכח העובדה שהשפעתו נפרסת על פני הדורות הבאים. עם זאת החינוך בבתי הספר נחשב לתופעה המזוהה עם המעבר מהעולם המסורתי לעולם המודרני. הוראה כמקצוע התמסדה עם המעבר מחינוך ביתי לחינוך מוסדר במוסדות הלימוד, ועם הזמן הפכה להיות תחום מקצועי נרכש המכשיר להוראה בבתי ספר. בשל כך בחברות מסורתיות יש למורים חשיבות ומעמד, שכן הם ממלאים תפקיד מכריע בהעברת ערכים תרבותיים ורוחניים בדומה לתפקידה של המשפחה בעידן מסורתי. מעמדם של מורים אלו קשור לעיתים קרובות לתפיסות חינוכיות של הקהילות הדתיות השונות זה מזו על מנעד שבין שמרנות למודרנה. כך, לדוגמה, בקהילה החרדית מקצוע ההוראה היה ועודנו תפקיד המלווה בשליחות רוחנית וערכית, ובכך גם זכה ליוקרה בקהילה.

המחקר הנוכחי מבקש להשמיע את קולן של מורות בקהילה החרדית כדי להבין את תפיסתן כלפי עולם החינוך ואת זהותן המקצועית, תוך ניתוח מעמדם כמורות בקהילה המצויה על התפר שבין שמרנות ובדלנות לבין שילוב בחברה הישראלית. במוקד המחקר נבחנת השאלה: באיזו מידה שינויים שחלו בתפיסת יוקרת מקצוע ההוראה בחברה הכללית, קיימים גם בחברה החרדית?

המחקר בוצע בגישה איכותנית, והנתונים נאספו באמצעות ראיונות עומק חצי-מובנים בקרב 25 מורות חרדיות וקבוצת מיקוד שבה השתתפו 5 מורות בעלות ותק של 10 שנים, 3 מנהלות ו-2 יועצות מהמגזר החרדי.

ממצאי המחקר מלמדים כי לקהילה החרדית אתגרים בשימור יוקרת ההוראה ובהתמודדות בתוך בתי הספר. חלק מאתגרים אלו ייחודים לחברה החרדית וחלקם מוכרים מהעולם המערבי. מסקנות המחקר שופכות אור על שינויים בתפיסת מקצוע ההוראה, זהות מקצועית ואתגרים בקהילות מסורתיות ושמרניות, ועל העובדה שבפיתוח זהותו המקצועית של המורה ומתוך ניסיון לשפר את מעמד המורים ולהיטיב עימם, יש לחשוב על פתרונות תלויי תרבות וסביבה חברתית שייתנו מענה לצרכים הייחודיים.

מילות מפתח: הוראה; יוקרת המקצוע; החברה החרדית; קהילות מסורתיות

הרצאה שנייה

מאפייני התלמידים־בנים בחינוך הממלכתי־חרדי

מר נעם זוסמן

חטיבת המחקר, בנק ישראל

מר אברהם זופניק

המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה

בחינוך החרדי היסודי היו עד 2013 בתיספר לא־ממלכתיים בלבד, ובהם מתקיימים לימודי ליבה לבנים בהיקף מצומצם עד היום. בשנת הלימודים תשע"ד (2013–2014) הקים משרד החינוך מסגרת חדשה – חינוך ממלכתי־חרדי (ממ"ח), שבו נהוגים אותם כללים כמו בחינוך הממלכתי, ובשנת 2022 למדו בבתי הספר שלו כ־4% מהתלמידים בחינוך היסודי החרדי. בתי הספר בממ"ח מחולקים לשלושה זרמים: חרדי, חב"ד וחרדי־לאומי. הזרמים החרדי וחב"ד מקיפים כארבע חמישיות מהתלמידים.

מחקר זה בוחן לראשונה, בעזרת נתונים מנהליים, את מאפייני הרקע הדמוגרפיים־חברתיים־כלכליים של התלמידים־בנים בחינוך היסודי בממ"ח, ואת המשך דרכם בחינוך העליסודי ובישיבות גדולות; כל זאת בהשוואה לתלמידים בחינוך החרדי האחר.

ממצאי המחקר מלמדים שהמאפיינים של התלמידים בזרם החרדי בממ"ח שונים במקצת מאלו של התלמידים בחינוך החרדי האחר: הוריהם ואחיהם רכשו פחות השכלה תורנית ויותר השכלה לא־תורנית, שיעור התעסוקה של האבות גבוה יותר אך ההכנסה המשפחתית דומה, וכך גם מספר הילדים. חלק הארי של התלמידים הנכנסים לכיתה א בממ"ח, והמצטרפים אליו מאוחר יותר, למדו קודם בחינוך החרדי, עובדה המעידה שהממ"ח חלופי לחינוך החרדי האחר.

כרבע מבוגרי הזרם החרדי היסודי בממ"ח פונים ללימודים בישיבות תיכוניות חרדיות, לעומת שיעור זניח מאחיהם הגדולים. כשליש מבוגרי הזרם החרדי בממ"ח נבחרים בבחינות הבגרות, וכרבע זכאים לתעודת בגרות, פי שלושה מהשיעורים בקרב התלמידים בחינוך החרדי שאינו ממ"ח. הם גם מגיעים בשיעורים נמוכים יותר לישיבות גדולות (כשני שלישים לעומת קרוב לשלושה רבעים, בהתאמה). דפוסים אלו עשויים להעלות את סיכויי בוגרי הממ"ח להשתלב בהצלחה רבה יותר בשוק העבודה.

מילות מפתח: חינוך; ממלכתי־חרדי; תלמידים

הרצאה שלישית

קונפליקטים סמויים וקונפליקטים גלויים בקרב מורות לאומנות חזותית במגזר החרדי העליסודי

ד"ר נעה לאה כהן

מכון מופ"ת ומכללת אפרתה

מתחילת המאה ה־21 חל מפנה מהותי בגישה לאומנות בחברה החרדית: בדומה לשינויים המתרחשים בחברות מסורתיות, השינוי מתחיל מלמטה, כתנועת 'גראסרוטס' של אנשים בודדים, חלוצים, שהאמינו בדבר, והוא מתרחב לשינוי כמותי בשדה האומנות. במקביל, מערכת החינוך הגיבה מצידה לשינויים אלו והחלה לספק תשתית לצורך. נמצא כי בעשרים השנים האחרונות לערך החלו לקום בבתי ספר עליסודיים (סמינרים) במגזר החרדי, מגמות אומנות ועיצוב לבגרות וללימודי תעודה.

מרבית המורות לא למדו בהכשרה מסודרת הוראת אומנות משתי סיבות: מיעוט מקומות בחברה החרדית והצורך לעשות הסבה מקצועית ולפתוח מגמות לפי דרישה, "מהרגע להרגע". יתרה מזו, המורות נדרשות מטעם הממסד הביטחוני להתאים תוכניות תרבותיות לאידיאולוגיה הדתית, החברתית והקהילתית, ולהתמודד עם תחום הנמצא בשולי סדר העדיפויות, נושא המנסה לסלול מקום ומעמד בחברה שהתכחשה לתחום שנים ארוכות כמקצוע העומד בפני עצמו. המורות בתחילת דרכן עבדו כמעט ללא השתלמויות וללא הכנות, והן נאלצו להתמודד עם כל האתגרים לבדן. למרות הכול, עולם התרבות החזותית הפך לעובדה קיימת במגזר החרדי, והוא עובר תמורות. המחקר בא לעמוד על התופעה, לדברר אותה, לשיים אותה ולאפיין אותה.

בהרצאה זו אתמקד בזהות המקצועית של אותן מורות, ואבחן כיצד הן בונות את הסיפור האישי שלהן בתוך מערכת החינוך שהן פועלות בתוכה. ההרצאה מבוססת על ראיונות איכותניים שנעשו במסגרת פוסט-דוקטורט במכון מופ"ת בקרב מורות מדורות שונים (חלוצות ותלמידותיהן שהפכו למורות).

הראיונות נותחו לפי תמות ועל פי עקרונות הניתוח הפנומנולוגי. בדיון אעלה את הקונפליקטים הגלויים ואת הקונפליקטים הסמויים המשתמעים מדברי המורות. המורות עומדות על הקשיים המורכבים שהן נאלצו להתמודד איתם, והן מעלות את תודעת השליחות שקיבלו על עצמן – לקדם תחום שהוא בנימינפן על המחירים ששילמו ועודן משלמות.

מסקנות המחקר מראות כי המורות הללו הפכו מבלי משים לסוכנות תרבות ושינוי בחברה החרדית. הן קיבלו על עצמן את היכולת להתמודד עם יצירה ועם חשיבה "מחוץ לקופסה", והן משלבות בין העולם הכללי לבין עולם המסורת. הן אינן מודעות למרד הסמוי שהן חלק ממנו.

מילות מפתח: זהות מקצועית; מגזר חרדי; אומנות; עיצוב; חינוך; יצירה; רגישות תרבותית; חלוציות